

atraktivní pro širší veřejnost. Nejvíce lze tudíž knihu doporučit cílové skupině čtenářů, mezi které se sám mohu (možná trochu neskromně) řadit – za sebe mohu konstatovat, že jsem si četbu skvěle užil. Kniha nadchne odborníky a poučené laické zájemce o sledovanou dobu pozd-

ního socialismu a postsocialismu, zvláště ty, kteří milují hudbu. Skutečně text ocení ti, kteří disponují jazykovou výbavou současných sociálních věd a zároveň s vděkem zavzpomínají třeba na svoji první taneční zábavu, gramofonovou desku či festival.

Oto Polouček (Ústav evropské etnologie FF MU, Brno)

Milena Lenderová (ed.). Zvířata a jejich lidé. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2023. 535 s. ISBN 978-80-246-5157-6

Recenzovaná publikace je výstupem z tematicky zaměřené konference v rámci tzv. Pardubického bienále, konkrétně pak XI. v pořadí. Tato vědecká setkání již od roku 2000 pravidelně pořádá Ústav historických věd FF Univerzity Pardubice. Fyzicky se konference plánovaná na rok 2020 kvůli koronavirové epidemii bohužel neuskutečnila, ale organizátorům se podařilo většinu očekávaných hostů „přemluvit“, aby svá připravená vystoupení transformovali v odborný text a zaslali jej editorce za účelem publikování v kolektivní monografii. Téměř všichni byli pro a první česká publikace tohoto typu věnovaná tzv. animal history tak mohla vyjít. Vydaní podpořila FF Univerzity Pardubice.

Kniha je členěna do šesti rozsáhlých tematických bloků. První s názvem *Jsme zvířata? Jsme lepší než zvířata? Krátký úvod do animal history*

od Mileny Lenderové představuje specifické „vedení do problematiky“. Významná česká historička zde prezentuje dějiny vztahů člověka a zvířat v podstatě v historicko-antropologickém pojetí. Nejprve čtenáře seznamuje se současným stavem zejména evropského a amerického bádání v této oblasti včetně uvedení zásadních publikací a konferencí. Následně charakterizuje lov, domestikaci zvířat, jejich využívání ve válečných konfliktech či současné vnímání zvířat jako součásti rodiny. Pokračuje popisem chovu a výcviku vybraných tvorů a pak přechází k roli zvířat ve výtvarném umění, k jejich úloze v dětském světě, k využívání zejména divokých zvířat v cirkusech, zvěřincích a zoologických zahradách. Následují související otázky spjaté s veterinární péčí, bojem proti týrání zvířat a blok uzavírá Lenderová podkapitolou o nebezpečných zvířatech na venkově

i ve městech a o snahách o jejich kontrolu či eliminaci.

Následující druhý blok (I. hlava) označený jako *Zvířecí inspirace: umění, heraldika, karikatura* přináší sedm studií na vybraná témata o zvířatech jako estetických aktérech v lidském výtvarném umění. Specifickým reálně neexistujícím zvířetem je např. jednorožec, jemuž věnuje svůj text Jan Royt, který vyhodnocuje legendy o těchto imaginárních tvorech, symboliku s nimi spjatou, ikonografické projekce a v tomto rámci i pozoruhodný námět Zvěstování Panně Marii jako lovu na jednorožce. Velmi konkrétní analýza Radka Martínka se soustředila na zobrazení hmyzu na liturgické pokrývce kolen biskupa či vyššího preláta, která se dochovala v pražském Svatovítském pokladu. Zajímavé je bezesporu i to, že mezi vyobrazenými zástupci hmyzí říše jsou jak včely a motýli, tak i mouchy a jiný obtížný hmyz. Petr Vorel se zamýšlí nad identifikací sudokopytníka, jehož mají ve svém znaku Svitavy. V rámci svého textu se zabývá obecně podobou a pohlavím zvířat v českých erbech, pak přechází k turovitým přežvýkavcům (zubr, býk), aby zakončil zjištěním, že svitavský erb obsahuje s nejvyšší pravděpodobností vyobrazení volské hlavy. Na tento text navazuje Tomáš Krejčík analýzou zvířecích figur v heraldice. Zmiňuje starší východiska, evropské analogie i problematiku zjišťování původu některých vyobrazených zvířat, neboť způsob jejich zpodobnění často

není v souladu s přírodním vzhledem. Kromě reálně žijících zvířat se v heraldice objevuje i řada bestii a nestvůr (včetně draka), jejichž interpretace je v některých směrech ještě složitější. Autor zakončuje popisem heraldiky 19. století a rolí zvířat v ní. Michaela Kokojanová si pro svůj příspěvek vybrala obraz malíře F. J. Velehradského (1728), na němž zobrazil celé město Prostějov. Z živých bytostí jsou na něm kromě lidí zachycena i některá zvířata, nicméně jen ve velmi omezeném množství. To vedlo autorku k hlubší analýze pramenů (písemných, výtvarných i plastických) zachycujících rozličná zvířata. Zcela jiné téma zpracovali ve svém textu Eva Chodějovská a Martin Marek. Zaměřili se na osudy lva berberského, jenž byl darován podnikateli T. Baťovi. Bezesporu je velmi zajímavé, že tento lev byl „modelem“ pro sochaře B. Kafku, jenž jej využil při vytváření památníku M. R. Štefánika v Bratislavě. Posledním příspěvkem této části je text o využívání zvířat v antiklerikálních karikaturách na přelomu 19. a 20. století v českém prostředí od Jitky Jonové.

Třetí blok textů (II. hlava) nese název *Člověk a zvíře: od mýtu a imaginace k poznání*. Vlk a jeho role v archaické slovanské kultuře zaujali Michala Těru. K reflexi a proměnám rolí osla ve střední Evropě a balkánském prostředí se vyjadřuje Miroslav Kouba. Lydia Petráňová se v rámci svého dlouhodobého zájmu o svaatební obyčej rozhodla analyzovat

lidovou píseň o vlkově svatbě v rámci dobové české tradiční svatební kultury. Kapitola obsahuje i přepis textu této parodické písně. Bára Zimmermanová se zaměřila na české raně novověké cestopisy jako pramen pro pochopení soudobého vnímání zejména cizokrajných zvířat (delfín, chameleon, pelikán aj.) a na jejich popis. Zajímavé jsou také kulinářské postřehy poutníků. Na zcela „monstrózní“ tvory zacílila Jana Černá, která přibližuje setkání s americkou faunou po objevení Ameriky a zejména zprávy o ní ve střední Evropě na konci 16. a v 17.–18. století. Roli léčivé síly zvířat v rámci tradiční medicíny (oficiální i lidové) prezentuje Tünde Lengyelová, která svůj text postavila na analýze uherských sbírek receptů z období 16.–18. století. Milena Lenderová následně píše o chovu koní a péči o ně v českých zemích, zejména v novověku. Jako konkrétní příklad zmiňuje osobnost Antonína Jungmanna, jenž zájmu o koně zasvětil značnou část života.

Čtvrtá část (III. hlava) s názvem *Zvíře dar, společník, přítel* akcentuje roli vztahů mezi člověkem a zvířecími tvory. Pavel Marek nejprve rozebírá podoby a role zvířecích darů v diplomacii za vlády Rudolfa II., a to jak těch běžných (kůň, pes), tak i těch opravdu exotických (opice, papoušci), včetně jejich částí (roh, noha). Do prostředí carského Ruska konce 19. století nás zavádí příspěvek Zbyňka Vydry, jenž popisuje proměny lovu v aristokratickém prostředí v tomto období. Tematicky navazuje

Radomír Vlček, jenž zůstává na ruském carském dvoře, ale soustřeďuje se na roli psa barzoje, a to v širším časovém záběru (od Kyjevské Rusi až po 19. století). Denisa Vídeňská ve své kapitole analyzuje roli zvířete při vzdělávání a výchově šlechticů v 19. století v roli společníka, sbírkového exponátu či trofejního kusu. Na interakce člověka a kočky zaměřil svou pozornost Marek Krejčí. Věnuje se vybraným českým umělcům 20. století, kteří kočky chovali (Josef Váchal, bratři Čapkové). Specifickou otázkou poplatků z domácích zvířat se na příkladu nezaplatnění koček v Liberci na konci 19. století zabývá Marie Macková.

Pátý blok textů (IV. hlava) *Zvířata k užítku* je zacílen na chov hospodářských zvířat. Na pěstování ovcí v rámci hospodářských aktivit rodu Schwarzenbergů se zaměřil Michal Jirman. Lukáš Perutka zase analyzoval dokumenty českých cestovatelů a emigrantů z počátku 20. století ve vztahu k bouřlivě se rozvíjející živočišné výrobě v Argentině té doby. Martin Franc přispěl analýzou role živočišných potravin ve stravovacím systému Československa v letech 1945–1970 i s přesahem do období protektorátu. Vendula Cilečková následně přechází k pojetí vegetariánství jako specifického vztahu člověka k živočišnému produktu – masu.

Poslední část publikace tvoří odíl *Zvířata zneužívaná* (V. hlava), který se zabývá výrazně negativními stránkami vztahu člověka ke zvířatům. Hana Pátková zpochybňuje „spor-

tovní zážitek“ důstojníků z distanční jízdy mezi Berlínem a Vídní a vcelku jednoznačně konstatuje, že z dnešního pohledu šlo spíše o týrání koní (a obecně vzato i jezdců), byť byla získána i zajímavá data pro vědecký výzkum. Posledním odborným textem tohoto oddílu i celé knihy je příspěvek Barbory Hunčovské o roli koní v tzv. Velké válce, zejména o každodenních vztazích vojáků a jejich koní – o přátelství, soucitu, žalu, ale i lhostejnosti, strachu a nenávisti. Stranou nezůstává ani konzumace koňského masa, která byla na frontě často zcela nevyhnutelná.

Po opravdu stručném závěru jsou zařazeny abstrakty jednotlivých kapitol v angličtině. Přílohy obsahují seznam literatury a pramenů, ne-

zbytně výběrový (archivní prameny jsou zmíněny přímo ve studiích) a také seznam vyobrazení, který je členěn podle kapitol. Černobílé obrázky jsou přímo v jednotlivých kapitolách, barevné reprodukce jsou pak soustředěny v příloze uprostřed publikace. Za seznamem autorů následují rejstříky, konkrétně jmenný a místní.

Být jsou texty v této kolektivní monografii velmi různorodé, bezesporu ji lze považovat za velmi dobrý odrazový můstek pro výzkumy v oblasti vztahů člověka a zvířat ať už v rámci animal history, nebo v dalších badatelských směrech, neboť se v českém prostředí jedná stále o relativně nový fenomén.

Jaroslav Otčenášek (EÚ AV ČR, v. v. i., Praha)